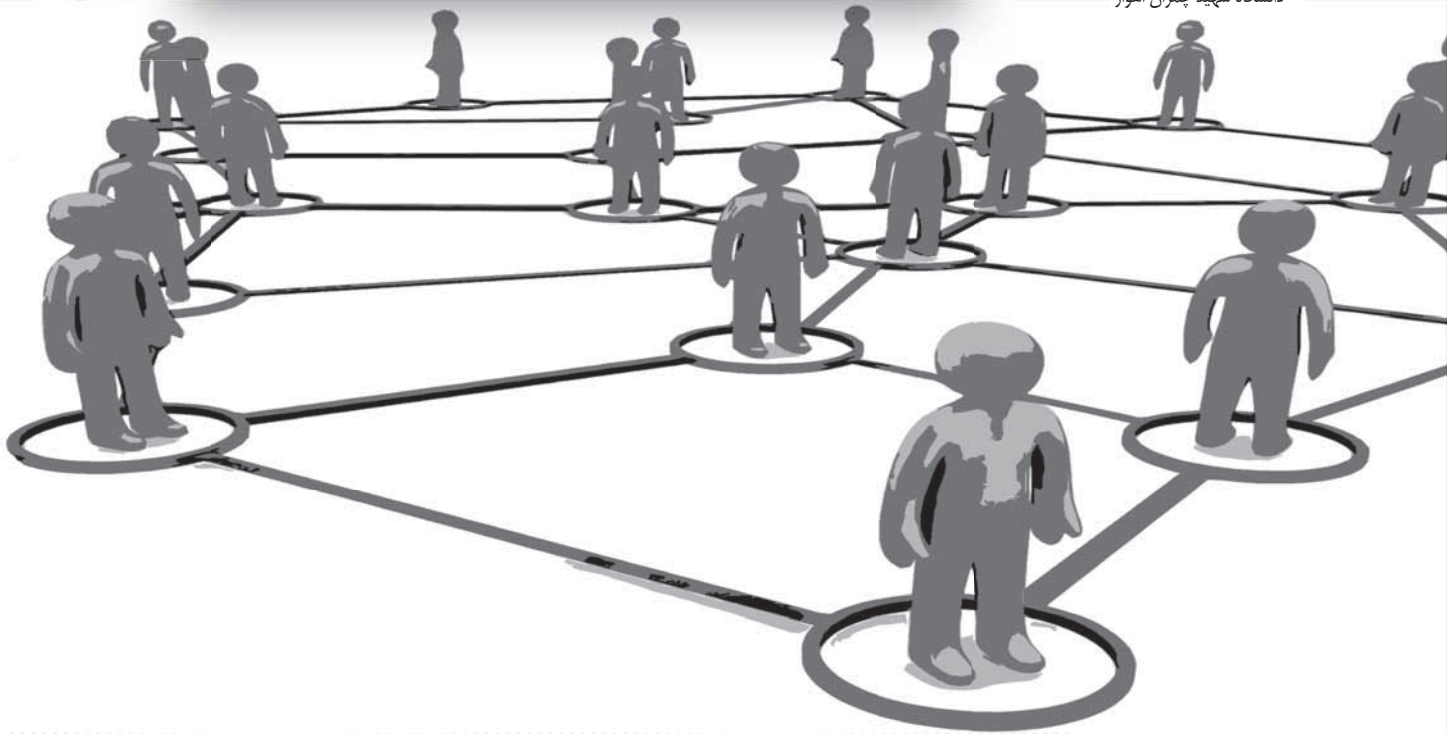

روندهای اخیر و آتی طراحی آموزشی

دکتر سید عباس رضوی
عضو هیئت علمی
دانشگاه شهید چمران اهواز

۱

اشاره

از اوایل قرن بیستم تا کنون، طراحی آموزشی از بعد نظری و عملی دستخوش تغییراتی شده است. از شکل‌گیری نخستین کوشش‌های علمی در خصوص طراحی آموزشی مبتنی بر دیدگاه رفتارگرایی، تا پیدایش نگرش سیستمی و هم‌چنین، ظهور الگوهای طراحی نظام‌مند و بالاخره نظریه‌های تلفیقی و تأثیر نظریه یارویکرد ساختن‌گرایی بر طراحی آموزشی، همه این تغییرات به تکامل طراحی آموزشی منجر شده است. در مقاله حاضر، درباره بعضی از فعالیت‌ها و دیدگاه‌های اخیر در طراحی آموزشی و نیز برخی از تغییرات و تحولاتی که ممکن است آینده طراحی آموزشی را رقم بزند، بحث شده است.

سراغاز

برمی‌گردد. طراحی آموزشی در مراحل اولیه خود با ویژگی رفتارگرایانه شکل گرفت. در واقع، در نیمه اول قرن بیستم، طراحی آموزشی بر نظریاتی مبتنی بود که

زمان پیدایش طراحی آموزشی را به طور رسمی می‌توان اوایل قرن بیستم دانست که به کوشش‌های نخستین روان‌شناسان آمریکایی

طراحی آموزشی، سیر فناوری آموزشی، سیر تکاملی، روند اخیر، آینده‌اندیشی.

رفتار‌گرایانی چون **ثرن‌دایک**، **اسکینر** و دیگران درباره آموزش و یادگیری ارائه داده بودند. در جنگ جهانی دوم، به سبب نیازهای جدیدی که در زمینه آموزش نظامیان پدیدار شد، طراحی آموزشی با جدیت دنبال شد. در این دوره، با بهره‌گیری از نظریه‌های یادگیری، روش‌های آموزشی، رسانه‌ها و به طور کلی فناوری آموزشی، برنامه‌هایی به منظور آموزش سریع نظامیان تهیه شد. در دهه ۱۹۵۰، **نهضت آموزش برنامه‌های شکل‌گرفت و به زودی مورد استفاده دست‌اندرکاران آموزش قرار گرفت**. اسکینر با ابداع این روش آموزشی و کاربرد آن در ماشین‌های آموزشی، خاطر نشان ساخت که بدین‌وسیله می‌توان بر بسیاری از مشکلات آموزشی غلبه کرد. در همین دهه، بلوم و همکاران به طبقه‌بندی هدف‌های آموزشی پرداختند و طبقه‌بندی خود را به عنوان یکی از ابزارهای طراحی آموزشی ارائه دادند. رویدادهای متعددی در همین زمان بر طراحی آموزشی تأثیر فراوان نهاد؛ از جمله افزایش جمعیت دانش‌آموزان، پرتاب سفینه اسپوتنیک، و اندیشه ارزشیابی تکوینی. در دهه ۱۹۶۰ میلادی، رویکرد سیستمی در طراحی آموزشی بارز بود؛ به نحوی که در این زمان و پس از آن، الگوهای سیستمی طراحی آموزشی با عنوان الگوی طراحی نظام‌های آموزشی گسترش یافتند. یکی از مهم‌ترین تغییراتی که در دهه ۱۹۶۰ و پس از آن ظهور یافت، گذر از نظریه یادگیری رفتار‌گرایانه به شناخت‌گرایی بود. افرادی چون آزوبل، گانیه، و برونر در این زمینه

کوشش‌هایی انجام دادند. در طول دهه ۱۹۷۰ میلادی، شناخت‌گرایی جایگاه دیدگاه رفتار‌گرایی را گرفت و به تبع آن، نظریه‌ها و الگوهای شکل‌گرفتند که ماهیت شناختی داشتند. انتشار کتاب شرایط یادگیری گانیه، نمونه بارزی از جهت‌گیری شناختی در طراحی آموزشی است. پس از دهه ۱۹۷۰، به سرعت الگوهای طراحی آموزشی به وجود آمدند و در بخش‌های مختلف از جمله صنعت و تجارت نیز از طراحی آموزشی استفاده شد.

فعالیت‌ها و دیدگاه‌های اخیر طراحی آموزشی

در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰، پژوهشگران درباره فرایند و ساختار عملکرد مطلوب در هر یک از دامنه‌های خاص یادگیری و تهیه برنامه‌های آموزشی مناسب برای کسب عملکردهای مورد نظر، مطالعاتی انجام دادند. البته در این دوران دو جهت‌گیری در برنامه‌های آموزشی مشاهده می‌شد. جهت‌گیری نخست، یادگیری در حد تسلط بود که بر یادگیری از طریق تمرین و حل مسئله تأکید می‌کرد. جهت‌گیری دوم، بر کنترل یادگیرنده و بهره‌گیری از راهبردهای یادگیری توسط یادگیرنده در فرایند یادگیری تأکید می‌کرد. در این رویکرد که رویکردی اکتشافی است، معلم با ارائه مسئله و کمک به یادگیرنده و ایجاد محیط مشارکتی، به ایجاد قابلیت‌های لازم در مخاطبان می‌پردازد [Rao,2005].

پیشرفت‌های متعددی که در دهه ۱۹۹۰ میلادی صورت گرفت، بر اصول و فعالیت‌های طراحی

آموزشی تأثیر ملموسی بر جای گذارد. یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر، **نهضت فناوری عملکرد بود که میدان عمل طراحی آموزشی را گسترده‌تر ساخت**. در نتیجه، بسیاری از طراحان آموزشی درباره علل به وجود آمدن مسائل و مشکلات مربوط به عملکرد افراد در سازمان‌ها، تحلیل‌های دقیقی انجام دادند و به این نتیجه رسیدند که سبب بروز بسیاری از مشکلات یادشده، آموزش اندک یا فقدان آموزش نبوده است. در این موارد، طراحان آموزشی راه‌حل‌های غیر آموزشی از قبیل تغییر در نظام انگیزشی و یا تغییر در محیط کاری را پیشنهاد کردند [Reiser,2001].

عامل دوم که در دهه ۱۹۹۰ میلادی بر طراحی آموزشی تأثیر گذاشت، گرایش طراحان آموزشی و متخصصان آموزش به رویکرد ساختن‌گرایی و دیدگاه‌های مشابه دیگری بود که به برخی از آن‌ها نظریه نیز اطلاق می‌شد. ساختن‌گرایی را می‌توان موج فکری جدیدی دانست که سبب شکل‌گیری مباحث نوین در طراحی آموزشی شده است. این طرز تفکر، طراحی آموزشی را مسئول ایجاد محیطی می‌داند که در آن یادگیری فعال روی می‌دهد و به خلق دانش توسط یادگیرنده منجر می‌شود [Marquis,2008]. استقبال از این دیدگاه در دهه ۱۹۹۰ روز به روز افزایش یافت. اصول آموزش ساختن‌گرایانه بر حل مسائل پیچیده و واقعی، همکاری یادگیرندگان با یکدیگر برای حل مسائل، بررسی مسائل از چشم‌اندازهای گوناگون و مسئولیت‌پذیری یادگیرندگان در قبال یادگیری و نیز آگاهی آنان

ساختن‌گرایی را
می‌توان موج فکری
جدیدی دانست که
سبب شکل‌گیری
مباحث نوین در
طراحی آموزشی شده
است

جدول سیر تاریخی تحولات طراحی آموزشی

دوره	برخی از وقایع مهم و اثرگذار بر طراحی آموزشی
قبل از ۱۹۲۰	شکل‌گیری دانش پایه تعلیم و تربیت
دهه ۱۹۲۰	تلاش به منظور ایجاد ارتباط بین نیازهای جامعه و آموزش ظهور برنامه‌های آموزش انفرادی اختراع ماشین آموزشی توسط سیدنی پرسی
دهه ۱۹۳۰	تدوین هدف‌های تعلیم و تربیت توسط رالف تایلر با انجام مطالعه هشت ساله استفاده از ارزشیابی تکوینی توسط تایلر در این مطالعه شکل‌گیری مفهوم هدف‌های عینی
دهه ۱۹۴۰	شدت گرفتن نیاز به آموزش سریع نظامیان به سبب جنگ جهانی دوم کاربرد رسانه‌های مختلف دیداری - شنیداری در آموزش شکل‌گیری نقش متخصص فناوری آموزشی طراحی و تولید برنامه‌های آموزشی به صورت گروهی
دهه ۱۹۵۰	توسعه اصول آموزش بر مبنای مطالعات اسکینر ابداع آموزش برنامه‌ای طبقه‌بندی هدف‌های آموزشی توسط بلوم پیشرفت و گسترش دیدگاه رفتارگرایی
دهه ۱۹۶۰	اوج گرفتن نهضت هدف‌های رفتاری ورود نظریه سیستم‌ها به فرایند طراحی آموزشی معرفی مفهوم سیستم آموزشی توسط گلاسر پیدایش نخستین الگوهای طراحی آموزشی طرح اندیشه تحلیل وظیفه در طراحی آموزشی توسط گانه پیدایش الگوهای سیستماتیک در طراحی آموزشی ظهور دیدگاه شناخت‌گرایی و افول رفتارگرایی
دهه ۱۹۷۰	تلاش برای توسعه راهبردهای آموزشی و الگوهای طراحی آموزشی از دیاد الگوهای طراحی آموزشی تکوین روش‌های نیازسنجی مسلط شدن رویکرد شناخت‌گرایی بر طراحی آموزشی
دهه ۱۹۸۰	گسترش کاربرد طراحی آموزشی در سازمان‌های گوناگون افزایش توجه به کاربرد اصول روان‌شناختی در فرایند طراحی آموزشی ظهور و پیشرفت آموزش مبتنی بر رایانه (CBI) ورود مفهوم فناوری عملکرد به طراحی آموزشی
دهه ۱۹۹۰ و پس از آن	ظهور نظریه یادگیری ساختن‌گرایی تأکید بر تهیه مواد به صورت چندرسانه‌ای پیدایش شبکه جهانی وب و گسترش آن شکل‌گیری محیط‌های یادگیری الکترونیکی کاربرد طراحی آموزشی در محیط‌های الکترونیکی حرفه‌ای و تخصصی‌تر شدن طراحی آموزشی

هنگام بحث از طراحی با رویکرد ساختن‌گرایی، دیگر واژه «طراحی آموزشی» به کار نمی‌رود، بلکه از اصطلاح «طراحی محیط یادگیری» استفاده می‌شود

از نقش خود در فرایند ساخت دانش تأکید می‌کرد [Reiser, 2001]. دیدگاه ساختن‌گرایی، یادگیری را فرایندی می‌داند که در آن یادگیرنده دارای خصوصیات چون فعال، خودتنظیمی، هدف‌مداری، و متفکرانه است. در این دیدگاه، یادگیرنده از طریق کاوش و اکتشاف به ساخت دانش شخصی مبادرت می‌ورزد. محیط یادگیری ساختن‌گرایانه را می‌توان با بهره‌گیری از فناوری‌های تعاملی فعال ساخت. فناوری‌های مذکور می‌توانند به صورت هوشمند به نیازهای یادگیری پاسخ دهند [Rao, 2005]. فردانش (۱۳۸۰) اظهار می‌دارد، هنگام بحث از طراحی با رویکرد ساختن‌گرایی، دیگر واژه «طراحی آموزشی» به کار نمی‌رود، بلکه از اصطلاح «طراحی محیط یادگیری» استفاده می‌شود. دلیل کاربرد واژه اخیر آن است که در طراحی آموزشی با رویکردهای سیستمی و مبتنی بر دیدگاه‌های رفتارگرایی و شناختی، همه اجزای آموزش از ابتدا تا انتها، از قبل تعیین و طراحی و آن‌گاه با استفاده از انواع رسانه‌های موجود و مناسب، به شاگرد ارائه می‌شود. در رویکرد ساختن‌گرایی که بر معرفت‌شناسی پست‌مدرن مبتنی است، دانش حاصل فرایند ساختن معنا در ذهن یادگیرنده است و بر همین اساس، مبنای مباحث طراحی نیز با مباحث طراحی آموزشی در رویکرد سیستمی تفاوت اساسی پیدا می‌کند. عامل دیگری که در سال‌های اخیر حرفه طراحی آموزشی را تحت تأثیر قرار داده است، گرایش روزافزون به استفاده از اینترنت

عامل دیگری که در
سال‌های اخیر
حرفه طراحی
آموزشی را
تحت تأثیر
قرار داده است،
گرایش روزافزون به
استفاده از اینترنت
برای آموزش از راه دور
بوده است

تربیت نیروی انسانی به عنوان بخش لاینفک اغلب سازمان‌ها هم‌زمان شد. بنابراین، اثربخشی و ارزشمندی طراحی آموزشی آشکار و بیش از پیش در زمینه طراحی آموزشی سرمایه‌گذاری شد. برای مثال، تنها در ایالات متحده و در زمینه تربیت نیروی انسانی در صنایع، در سال ۱۹۹۹ حدود ۶۲/۵ میلیون دلار سرمایه‌گذاری شد که در مقایسه با سال ۱۹۸۵ حدود ۱۷ میلیون دلار بیشتر بود. این امر نشان می‌دهد که طراحی آموزشی با سیر تکاملی خود توانسته است نظر مراکز، مؤسسات و سازمان‌های متنوعی را به خود جلب کند. گسترش حوزه فعالیت طراحی آموزشی، از یک سو وظیفه متخصصان طراحی آموزشی را سنگین‌تر می‌کند و از سوی دیگر لزوم تخصصی‌تر شدن این رشته را آشکار می‌سازد.

از قبیل پایگاه داده^۹ و اینترنت، به سازمان‌ها این امکان را می‌دهند که به جای طراحی برنامه‌های آموزشی برای کارکنان خود، به ایجاد سیستم‌های مدیریت دانش بپردازند. بنابراین، به نظر می‌رسد با افزایش میزان توجه به سیستم‌های مدیریت دانش در سازمان‌ها، طراحان آموزشی و افراد دیگری که به آموزش کارکنان مشغول‌اند، نه تنها مسئولیت بهبود عملکرد کارکنان را برعهده دارند، بلکه مسئول افزایش میزان دسترسی آنان به دانش مورد نیاز برای انجام وظایف سازمانی‌شان نیز هستند.

ریچی، فیلدز و فاکسون^{۱۰} (۲۰۰۱) اظهار داشته‌اند، در دهه‌های اخیر، قابلیت‌های طراحی آموزشی در بخش خصوصی و در ابتدا در محیط‌های تجاری و صنعتی خود را نشان داد. این رویداد با رشد فعالیت‌ها در حوزه

برای آموزش از راه دور بوده است. از سال ۱۹۹۵ به بعد، در میزان استفاده از شبکه جهانی اینترنت برای آموزش از راه دور پیشرفت‌های صورت گرفته است [Bassi & Van Buren, 1999]. با افزایش تقاضا برای برنامه‌های آموزش از راه دور، مجریان این دوره‌ها دریافتند که تنها ارائه برنامه‌های آموزشی از طریق شبکه اینترنت، به آموزش اثربخش منجر نمی‌شود، بلکه باید طراحی آموزشی دوره‌های یادشده با دقت فراوان انجام شود.

یکی از دیگر گرایش‌های نوین که توانسته است در سال‌های اخیر بر طراحی آموزشی اثرگذار باشد، مدیریت دانش^۵ است. بنابر عقیده رزت^۶ (۱۹۹۹) مدیریت دانش، شامل شناسایی، مستندسازی^۷ و توزیع^۸ آشکار و ضمنی دانش در سازمان، به منظور بهبود عملکرد آن سازمان است. فناوری‌های نوین امروزی

پی‌نوشت

1. Performance Technology Movement
2. self-regulated
3. discovery
4. exploration
5. Knowledge management
6. Rossett
7. Documenting
8. Disseminating
9. Database
10. Foxon

منابع
در دفتر مجله موجود است.